

Twintig jaar germanismen in Van Dale en in andere verklarende woorden- boeken

door

Siegfried THEISSEN

In mijn proefschrift getiteld: *De germanismen in de moderne Nederlandse woordenschat* (1974), heb ik de evolutie in de woordenboeken onderzocht sinds de in 1925 verschenen studie van A. Moortgat: *Germanismen in het Nederlandsch*. Deze evolutie heb ik dan vergeleken met de behandeling van de germanismen in de Nederlandstalige pers aan het begin van de jaren zeventig.

Het proefschrift zelf is in 1975 als deel XIII verschenen in de reeks: *Bouwstoffen en studiën voor de geschiedenis en de lexicografie van het Nederlands*, uitgegeven door het B.I.C.N. en een ingekorte en herwerkte versie daarvan verscheen in 1978 bij Heidelberg-Orbis met de titel *Germanismen in het Nederlands*.

Het leek me nu interessant, twintig jaar na dato en nadat er tal van nieuwe drukken van de verschillende verklarende woordenboeken verschenen zijn, de stand van zaken nog eens onder de loep te nemen.

Ik ben dus uitgegaan van de laatste drie drukken van de 'dikke' Van Dale (de tiende, 1976, de elfde, 1984, en de twaalfde, 1992)¹ waarin alle 'germ.'-labels werden opgespoord². Dan heb ik nagegaan welk standpunt Kramers (20ste druk, 1990), Verschueren (9de druk, 1991), Van Dale Hedendaags Nederlands (2de druk, 1991) en Koenen (29ste druk, 1992)³ t.o.v. deze 'germanismen' innemen.

Laten we eerst een duidelijk verschil maken tussen Duitse woorden en germanismen: in het Nederlands komt men een paar honderd Duitse woorden en wendingen tegen die als zodanig direct herkenbaar zijn en waarvan er een honderdtal min of meer ingeburgerd zijn, bv.: *aha-erlebnis*, *gesundes Volksempfinden*, *kaltgestellt*, *so-wieso*, *überhaupt*⁴. Germanismen daarentegen zijn — om het met

1. Voortaan afgekort: GVD.

2. Ik ben dank verschuldigd aan Véronique Jadot voor haar hulp bij het samenstellen van dit corpus.

3. Voortaan afgekort: KRA, VER, HVD, KOE.

4. Zie: „'Van Aha-Erlebnis tot Zwangswirtschaft'. Duitse woorden in het Nederlands'' (Handelingen van de Zuidnederlandse Maatschappij, XXX, 1976) en „'Des Guten Zuviel'. Duitse woorden in het hedendaags Nederlands'' (Album Morciniec, 1992).

Gerlach Royen te zeggen — pseudo-Nederlandse woorden die dus eerst 'ontmaskerd' moeten worden. Van Dales Groot Woordenboek der Nederlandse Taal geeft de volgende definitie: 'woord, uitdrukking of constructie gevormd naar het Duits of daar letterlijk uit vertaald, in strijd met het eigen taalgebruik'. Verschueren zegt hetzelfde op een andere manier: 'taalkundig barbarisme aan het Duits ontleend'. Op *barbarisme* vindt men dan: 'woord of uitdrukking overgenomen uit een vreemde taal, in de eigen taal overbodig of in strijd met de eigen aard ervan: gallicismen en germanismen zijn barbarismen in het Nederlands'.

Ik zal hier maar niet ingaan op het begrip: 'in de eigen taal overbodig' want over het probleem van de afwijzing van woorden van vreemde oorsprong op grond van reeds bestaande woorden in de eigen taal, heb ik het al uitvoerig gehad in mijn proefschrift.

Op basis van deze definities kunnen we dus zeggen dat de door GVD en VER van het label 'germanisme' voorziene woorden of wendingen afgekeurd worden. Bij de verklaring van 'De markering' zegt GVD het trouwens expliciet (p. XXIV). De drie andere geraadpleegde woordenboeken (HVD, KOE, KRA) geven ongeveer dezelfde definitie.

Uit de definitie van 'germanisme' blijkt duidelijk dat de afkeuring op twee pijlers steunt: het woord of de uitdrukking moet uit het Duits overgenomen zijn (anders kan het misschien wel een gallicisme of een anglicisme zijn maar geen germanisme) en het moet strijdig zijn met het Nederlandse taaleigen, waarvan de precieze afbakening me niet zo eenvoudig lijkt, vooral omdat het Nederlandse taaleigen, voor zover men dat überhaupt definiëren kan aan een dynamisch proces onderworpen is. Op zichzelf is de Duitse herkomst dus geen reden om een woord of wending af te keuren: in GVD staan er honderden met het label '< Duits'. Grappig is echter dat in de jaren zeventig (of in de zeventiger jaren!) nog heel wat zogenaamde germanismen afgekeurd werden die helemaal geen Duits pendant hebben, bv. *benadrukken* (*benachdrücken > nachdrücklich betonen).

En wat het in-strijd-zijn met het Nederlands taaleigen betreft: *hopelijk* werd afgekeurd, hoewel het reeds in het Middelnederlands bestond en op dezelfde manier gevormd is als *denkelijk* en *vermoedelijk*, waartegen nooit iemand bezwaar heeft gemaakt. Verder zijn t^ol van toen nog afgekeurde afleidings- en samenstellingstypen, zoals afleidingen met de suffixen *-vol* (*sfeervol*), *-matig* (*cijfermatig*) en samenstellingen van substantief + voltooid deelwoord (*watergekoeld*) in het Nederlands productief geworden. Het feit dat *kogel-lager* zelfs een dubbel germanisme is (*kogel* = bol en *lager* = leger) heeft niet kunnen verhinderen dat het helemaal ingeburgerd is. En een ingeburgerd germanisme is geen germanisme meer maar goed Nederlands.

Om de evolutie in de laatste twintig jaar te onderzoeken heb ik me de volgende vragen gesteld:

1) welke germanismen uit de jaren zeventig worden nu nog steeds afgekeurd?

2) welke germanismen of zogenaamde germanismen hebben nu burgerrecht verkregen?

3) zijn er nieuwe germanismen verschenen?

4) worden de door de 'dikke' Van Dale en (soms ook) door Verschueren vermelde germanismen ook door de andere woordenboeken afgekeurd?

5) is de puristische houding van sommige woordenboeken altijd consequent en beantwoordt ze aan hun eigen definitie van 'germanisme'?

Een eerste cijfermatige vergelijking van GVD 1976 (onder redactie van Kruyskamp) met GVD 1984 (onder redactie van Geerts en Heestermans, met medewerking van Kruyskamp) brengt reeds een interessante evolutie aan het licht: in 1976 vermeldde GVD 531 germanismen, in 1984 nog maar 482. Dit betekent echter niet dat er 49 burgerrecht verkregen hebben. Het is ingewikkelder dan dat: 58 van de 531 worden in 1984 zonder label opgenomen, 22 krijgen het label '< Hd.', wat echter geen afkeuring meer inhoudt en 5 germanismen worden niet meer gehonoreerd. Van de 482 germanismen in 1984 werden er al 446 in 1976 afgekeurd, 36 zijn nieuw, daarvan werd er 1 in 1976 als 'gew.' beschouwd en 5 andere werden toen zonder meer goedgekeurd. Dit betekent dus dat ca. 15 % van de in 1976 gesignaleerde germanismen in 1984 niet meer afgekeurd worden maar ook dat er ca. 6 % nieuwe germanismen vermeld worden. Enkele voorbeelden van woorden en uitdrukkingen die in 1976 nog afgekeurd werden en die in 1984 zonder label worden vermeld (a) of voorzien zijn van het label '< Hd.' (b):

(a) *beëindigen, beïnvloeden, broodbeleg, buigingsvorm, buis (radio-), hoogbouw, hoogseizoen, hoogspanning, de hoogste tijd, inhoudelijk, instelling (innerlijke -), intreden (v. toestanden), zich invoelen, inzet (met — van alle krachten), meerdere (= meer dan een), nieuwbouw, nieuwvorming, ombeen (niet — kunnen), omscholen, omvormen, onderzoeken op, opbrengen (de moed -), in scène zetten, stekker, stellingname, teruggaan op (= ontstaan zijn uit), toonaangevend, uitgerekend (-hij zegt dat), uitgesproken (= onbetwistbaar), volkorenbrood, voorradig, waardevol, zonovergoten.*

(b) *opname (alle bet.!), rauwkost, reikwijdte, school maken, spervuur, stelling nemen, uitbouw (= vergroting), veilig stellen, voltreffer, volwaardig, voorwoord, weerbestendig, wetenschapper.*

Germanismen uit 1976 die in 1984 niet meer gehonoreerd zijn :

aandrijving (elektrische-), abnorm, bekenner (van een godsdienst), geblaas (blaastoestel), gestade.

Vijf van de germanismen van 1984 werden in 1976 nog als correct Nederlands beschouwd :

bericht (= reportage, verslag), stroomwender, tijdloep, toeverzicht (vero.), zeeghaftig.

Een ervan (*boomschool*) kreeg in 1976 het label 'gew.'.

De nieuwe germanismen van 1984 zijn :

aanname, aanzet, afleggen (brieven-) angstbaas, autobaan, in bedrijf, beken-tenisroman, betreffend, condensstreep, dagdagelijks, dranger, eeuwwende, gelijkberechtiging, inbronsig, insperren, invraagstelling, keiler, kleinburger, klip en klaar, krachtleiding, krachtwerk, kreupelspar, kuuroord, lever (fris van de -), ligweide, machtsovername, meerprijs, tapijtvreter, technieker, uitdeinen.

Een belangrijk verschil met 1976 is dat het hele scala van Kruyskamps veroordelingen van germanismen gereduceerd wordt tot 'germanisme' tout court. Bij Kruyskamp ging dat van 'af te keuren germ.' (*akte* = processtuk), via 'zeer af te keuren germ.' (*hoogseizoen*), 'volstrekt afkeurenswaardig germ.' (*beduidend*, predikatief gebruikt), 'grof germ.' (*belegstuk* = bewijsstuk) tot 'verwerpelijk germ.' (*hoogbouw, de moed opbrengen*). Toch was zelfs Kruyskamp niet altijd zeker van zijn zaak: soms zei hij 'waarschijnlijk germ.' (*het weten* = de wetenschap), 'misschien een germ.' (*een verklaarde vijand*) of 'germ.?' (*afvallen* = afhellen). Soms aarzelde hij tussen germanisme en andere -ismen: 'germ. of anglic.' (*seminaar*), 'germ. of gallic.' (*cirkel* = besloten kring). In enkele gevallen was hij zelfs milder dan andere puristen: van *beduidend* (attributief gebruikt) zei hij: 'geen stellig germ. maar wordt thans wel als zodanig gevoeld', van *beïnvloeden* 'germ. maar vrijwel ingeburgerd' en van *naslagwerk* 'hoeft geen germ. te zijn'.

Als we nu GVD 1984 met GVD 1992 (onder redactie van Geerts en Heestermans) vergelijken, dan constateren we eenzelfde evolutie als tussen 1976 en 1984. In 1984 werden er dus nog 482 germanismen vermeld, in 1992 zijn dit er nog maar 398. Maar ook hier betekent dit niet dat er gewoon 84 burgerrecht verkregen hebben: 91 van de 482 worden in 1992 zonder label opgenomen, 32 krijgen nu het label '< Hd.', 1 is 'gew.' en 31 germanismen van 1984 worden niet meer gehonoreerd. Van de 396 germanismen in 1992 werden er al 327 in 1984 afgekeurd, 24 zijn nieuw, 4 hadden in 1984 het la-

bel 'gewestelijk', 3 het label 'verouderd', 1 was 'minder juist', 12 werden in 1984 nog niet afgekeurd maar waren toch voorzien van het label '< Hd' en 27 werden in 1984 zonder meer goedgekeurd! Dit betekent dus dat ca. 25 % (91 + 32) van de in 1984 gesignaleerde germanismen in 1992 niet meer afgekeurd worden en ca. 6 % is verdwenen. Van de 398 nog in 1992 gesignaleerde germanismen zijn er ca. 6 % nieuw maar eigenaardig genoeg werden ca. 10 % (12 + 27) ervan in 1984 nog niet als een germanisme beschouwd. Meer dan 80 % van de germanismen van 1992 werden ook al in 1984 afgekeurd.

Enkele voorbeelden van woorden en uitdrukkingen die in 1984 nog afgekeurd werden en die in 1992 zonder label worden vermeld (a) of voorzien zijn van het label '< Hd' (b):

(a) *aanbouw (nieuw gedeelte, gebouwd aan een bestaand gebouw), aandrijven (een door een elektromotor aangedreven installatie), aantrekken (arbeidskrachten aantrekken), afname, afzwakken (overg.: zijn mening afzwakken), alleenverkoop, bedrijfsklaar, benutten, bonze (politieke bonzen), brieford(e)ner, briefpapier, contact opnemen, daadwerkelijk, deelname, dundruk, gif(t)plant, gif(t)slang, hoogontwikkeld, hoogwaardig, inbouwen (een radiooestel met ingebouwde luidspreker), inzetten (troepen, arbeidskrachten inzetten), koptelefoon, landelijk (het landelijk comité, landelijke dagbladen), machtsvername, noodgedwongen, planmatig, smalfilm, smalspoor, snelbouw, springstof, zekering.*

(b) *barbarij, diepboring, gietstaal, ideaalbeeld, kogellager, monddood maken, privaatzaak, zwakstroom.*

Enkele voorbeelden van germanismen uit 1984 die in 1992 niet meer gehonoreerd zijn:

afstorten (neerstorten in een diepte), zich eigenen, keil (wig, keg), valschermjager.

39 germanismen uit 1992 werden in 1984 nog goedgekeurd, ofwel zonder label (a), ofwel met het label '< Hd' (b). Enkele voorbeelden:

(a) *cilinderhoed, dagbouw, omvraag ('een goed woord ter vertaling van enquête'), niet omheen kunnen, pantservuist.*

(b) *houwer (= slagtang), die rol is hem op het lijf geschreven, stelling nemen, uitbouw van een hogeschool, veilig stellen, vreemd gaan.*

Enkele voorbeelden van woorden en uitdrukkingen die door GVD nog steeds als germanismen afgekeurd worden maar die door de andere geraadpleegde woordenboeken als correct beschouwd worden, al vermelden ze soms de Duitse herkomst:

aanname, adoptiefkind, adoptiefouder, afslanken, autobaan, in bedrijf, begeesteren, begeestering, bemerking, bereik, blikveld, blindganger, dagbouw,

dame (schaakspel), een methode streng doorvoeren, drinkgeld, eenmalig, gelijkberechtigd, gelijkberechtiging, in / onder ... handbereik, kabelbaan, klip en klaar, leegloop, fris van de lever, maatgevend, middels, niet omheen kunnen, overdruk (stoom), parlementariër, pendeldienst, perslucht, programmatisch, schijnwerper, springlading, sterkstroom, uitputtend behandelen, volkorenbrood, voltreffer, vreemd gaan, wereldvreemd, zeilvliegen.

Cijfermatig ziet de evolutie van de germanismen in GVD 1976, 1984 en 1992 er dus als volgt uit:

1976	1984	1992
	531 - 5 (verdwenen)	482 - 31 (verdwenen)
	- 80 (nu goedgekeurd)	- 123 (nu goedgekeurd)
	+ 36 (nieuw of vroeger goedgek.)	- 1 ('gew.')
		+ 71 (nieuw of vroeger goedgek.)
531 germ.	= 482 germ.	= 398 germ.

Interessant is ook een vergelijking van GVD 1992 met de andere, bovengenoemde, verklarende woordenboeken.

Van de ca. 400 germanismen die GVD in 1992 opgenomen heeft, wordt de helft in geen van de andere vier geraadpleegde woordenboeken gehonoreerd, b.v. *bommen afwerpen, bevangen* (= *bevooroordeeld*), *brutaal* (= *bruut*). Ruim een kwart vindt men zonder afkeurend label in een, twee of drie woordenboeken, b.v. *dijken bouwen* (= *aanleggen*) in HVD; *majestatisch* in KOE en KRA; *gelijkberechtigd* in VER, KOE en KRA. In 15 % van de gevallen staan de door GVD gewraakte germanismen zelfs zonder verdere afkeuring in alle vier de geraadpleegde woordenboeken, b.v. *bereik* (= *actieradius, meetgebied*) en *blindganger*.

Een vergelijking met Verschuieren levert het volgende beeld op:

ca. 60 % van de door GVD vermelde germanismen heeft VER niet opgenomen, ca. 20 % worden zonder meer als correct Nederlands gehonoreerd, bij 10 % signaleert hij wel de Duitse invloed ('Dui.' of '< Dui.') — wat echter niet als afkeuring kan worden opgevat — en slechts in 5 % van de gevallen zegt ook VER dat het een germanisme is.

Hoewel GVD en VER het hier dus eens zijn, worden sommige van deze afgekeurde woorden en wendingen door andere woordenboeken goedgekeurd, b.v. *betonen* (correct voor KOE en KRA), *eerstens* (correct voor KOE), *separaat* (*overdruk*; correct voor KRA), *geëigend, paraattas*, (correct voor HVD en KRA).

Dan blijven er nog enkele andere gevallen, zoals *handgemaakt*, waar VER niet zeker is of dit nu aan Duitse (*handgemacht*) of Engelse invloed (*handmade*) te wijten is, *regenscherm* dat hij eerder als een schrijftalig purisme beschouwt en enkele woorden zoals *erlangen* of *schuts* die het label 'verheven stijl' krijgen.

De drie andere woordenboeken, HVD, KOE en KRA gebruiken nooit het label 'germanisme'⁵. Een eventuele impliciete afkeuring is dus alleen af te leiden uit het feit dat ze bepaalde 'germanismen' niet opnemen.

Het is algemeen bekend dat HVD niet zo maar een ingekorte versie van de 'dikke' Van Dale is. Dit blijkt ook weer uit een vergelijking van hun houding t.o.v. de germanismen: ca. 70 % heeft HVD helemaal niet opgenomen, ca. 30 % keurt hij goed en enkele lemma's zijn voorzien van het label 'in België' (b.v. *pendeldeur* en *vaandelvlucht*) of 'schrijftaal' (b.v. *regenscherm*).

In KOE zoekt men zelfs ca. 75 % vergeefs, de andere 25 % keurt hij goed. KRA zit ongeveer op dezelfde lijn: ook hij heeft er ca. 75 % niet gehonoreerd en de resterende 25 % worden als correct Nederlands beschouwd, al vermeldt KRA wel in een vijfde van de gevallen de Duitse oorsprong ervan en voor het 'germanisme' *dame* (schaakspel) zelfs een Franse herkomst!

Laten we nu enkele beruchte samenstellingen en afleidingen onder de loep nemen:

1. **de samenstelling van een substantief met een voltooid deelwoord**, b.v. *luchtgekoeld*.

Voor een uitvoerige bespreking van dit zeer produktieve samenstellingstype verwijs ik naar *Germanismen in het Nederlands*. In 1976 maakte GVD nog bezwaar tegen dergelijke samenstellingen: hij beschouwde ze als germanismen of nam ze gewoon niet op. Van de 143 die in het *Invert Woordenboek van het Nederlands + Supplement*⁶ vermeld worden had GVD er in 1984 35 opgenomen; in 1992 zijn dat er 70. De produktiefste verbindingen zijn die met *-gebonden* (b.v. *branchegebonden*), *-gekoeld* (b.v. *oliegekoeld*), *-gericht* (b.v. *consumentgericht*) en *-gestoord* (b.v. *gehoorgestoord*).

Wat GVD betreft, kunnen we hier twee richtingen onderscheiden:

a. samenstellingen die hij in 1976 en in 1984 nog als germanismen afkeurde en die hij nu goedkeurt (de andere woordenboeken trouwens ook): *noodgedrongen*, *noodgedwongen* en *goudgerand*.

b. samenstellingen die hij in 1976 afkeurde, in 1984 niet meer vermeldde (behalve *handgeklokt* en *handgeknoopt* die goedgekeurd werden) en die in 1992 als germanismen worden beschouwd: *hand-*

5. KRA wel soms het label '< Duits' dat echter niet als afkeuring mag worden opgevat.

6. Theissen, S. / Esch-Pelgroms, M. / Hiligsmann, Ph., *Invert Woordenboek van het Nederlands*, Luik, 1988.

Theissen, S. / Hiligsmann, Ph., *Supplement op het Invert Woordenboek van het Nederlands*, Luik, 1993.

gekleurd, handgemaakt, handgestopt, handgevormd en handgeveven.

Van *handgemaakt* zegt VER dat het van Duitse of van Engelse oorsprong kan zijn. *Handgevormd* wordt door HVD en KOE als correct Nederlands beschouwd. GVD zelf maakt niet het minste bezwaar tegen *handbediend, handgeknoopt, handgeschakeld* en *handgeschreven*! Ook VER keurt twee van deze samenstellingen als germanisme af, nl. *partijgebonden* en *plaatsgebonden*, die dan weer door de andere woordenboeken (zelfs door GVD!) als correct beschouwd worden. VER maakt wél geen bezwaar tegen *persoonsgebonden, streekgebonden* en *tijdgebonden*. In totaal staan er in de geraadpleegde woordenboeken een twintigtal samenstellingen met *-gebonden*.

2. Samenstellingen met *-alleen*.

In 1976 en 1984 beschouwde GVD *alleenverkoop* nog als een germanisme, maar *alleenrecht* en *alleenvertegenwoordiger* keurde hij al goed. In 1992 heeft hij het zonder label opgenomen. Dit type samenstelling is productief aan het worden: in 1992 vermeldt GVD twee nieuwe: *alleengebruik* en *alleenverdiener*. KOE geeft ook nog *alleenverdelers* en VER *alleenverkoper*.

3. Samenstellingen met *-bereik*.

In 1976 keurde GVD de samenstellingen met *-bereik* (= meetgebied, actieradius) af. Ook in 1984 beschouwde hij *meetbereik* en *vliegbereik* nog als germanismen, *vaarbereik* daarentegen kreeg het label '< Hd' en *oogbereik, taalbereik* en *zendbereik* waren toen al correct Nederlands. In 1992 maakt hij geen bezwaar meer tegen *vliegbereik*. Ook *stembereik* wordt nu gehonoreerd. *Meetbereik* is dus volgens GVD nog steeds een germanisme en *vaarbereik* heeft nog steeds het label '< Hd'. De andere woordenboeken vermelden al deze samenstellingen met *-bereik* zonder verdere aantekening.

4. Samenstellingen met *-bestand*.

In het *Invert Woordenboek* staan er 15 samenstellingen met *-bestand*. In 1976 heeft GVD er nog geen enkele opgenomen. In 1984 en in 1992 keurt hij dergelijke samenstellingen af. Als voorbeeld geeft hij *adressenbestand* en *ledenbestand*. Deze trefwoorden zelf worden echter zonder label vermeld, evenals een tiental andere, zoals *computerbestand, gegevensbestand* en *personeelsbestand*. Voor zover ze deze samenstellingen opgenomen hebben, maken de andere woordenboeken er geen bezwaar tegen.

5. Samenstellingen met *-bestendig*.

In de jaren '70 werden samenstellingen van het type *weerbestendig* nog als germanismen beschouwd. In het *Invert Woordenboek* staan

er een twintigtal. Ze worden nu door alle woordenboeken als correct Nederlands beschouwd. Slechts GVD 1984 en 1992 vermeldt dat *weerbestendig* van 'Hd' afkomst is. De andere, ook nieuwe zoals *fraudebestendig* en *stressbestendig*, heeft hij zonder verdere aantekening opgenomen.

6. Samenstellingen met *-condens*.

Condensmelk, *condenspot*, *condensstreep* en *condenswater* worden in 1992, evenals in 1984 en 1976, nog steeds als germanismen beschouwd. VER maakt echter geen bezwaar tegen *condensmelk*, *condenspot* en *condenswater*, KRA keurt *condensstreep* goed en GVD zelf vermeldt *condensvocht* zonder verdere aantekening.

7. Samenstellingen met *-gevaarlijk*.

Al in 1976 beschouwde GVD *brandgevaarlijk* als een germanisme. Hij is nog steeds niet van mening veranderd. Voor HVD, KOE en VER is het correct Nederlands. Zelf maakt GVD niet het minste bezwaar tegen *levensgevaarlijk*, *staatsgevaarlijk*, *vluchtgevaarlijk*, *vuurgevaarlijk* en *vuurwapengevaarlijk*. *Levensgevaarlijk* en *staatsgevaarlijk* werden trouwens al in 1976 goedgekeurd.

8. Afleidingen op *-ieker* (feature: + menselijk).

Voor een uitvoerige bespreking van de beruchte en in Vlaanderen vaak gebruikte germanismen op *-ieker* verwijs ik naar *Germanismen in het Nederlands* en naar het AN woordenboek voor correct taalgebruik⁷. Ik beperk me hier tot enkele *-iekers* die GVD (1992) niet op een homogene manier behandelt. Afgezien van *klassieker* worden ze allemaal afgekeurd maar *'chemiker* is een germanisme tout court, *elek'trieker* en *tech'nieker* zijn 'germanismen in België', *fa'brieker* is 'gewestelijk', *op'tieker* is een uit het Hoogduits afkomstig purisme in België en *meka'nieker* heeft de labels '< Hd' en 'in België'.

Ook de andere woordenboeken vermelden het feit dat ze vooral in België gebruikt worden. KOE maakt echter geen bezwaar tegen *gymnastieker*, *tandtechnieker* en *technieker*. Ook KRA aanvaardt *tandtechnieker* als synoniem van *tandtechnicus*.

9. Afleidingen op *-loos*.

In 1976 en 1984 keurde GVD *restloos* en *statenloos* nog als germanismen af. In 1992 wordt van *statenloos* nog slechts de Hd. afkomst vermeld (in de andere woordenboeken staat het zonder label) en *restloos* wordt restloos goedgekeurd. Maar VER beschouwt het nog steeds als een germanisme.

7. Heidbuchel, H. / Theissen, S. / Vromans, J., *AN woordenboek voor correct taalgebruik*, Antwerpen, 1990.

10. Afleidingen op *-matig*.

Dit is een uiterst produktieve afleiding. In het *Invert Woordenboek* staan er een zeventigtal. In 1992 vermeldt GVD er een vijftiental zonder label, nl. *bedrijfsmatig*, *clichématig*, *dichtmatig*, *driftmatig*, *dwangmatig*, *handmatig*, *instinctmatig*, *kroniekmatig*, *planmatig*, *redematig*, *riddermatig*, *schetsmatig*, *schriftmatig*, *standmatig*, *stelselmatisch*, *toneelmatisch* en *wetmatig*. Van *trendmatig* vermeldt hij de '< Hd' oorsprong. HVD vermeldt als enige *projectmatig* en *seizoenmatig* en KOE als enige *getalsmatig*.

In 1976 werden sommige afleidingen op *-matig* ofwel uitdrukkelijk afgekeurd, b.v. *fabrieksmatisch* en *planmatig*, ofwel helemaal niet vermeld, b.v. *beroep(s)matisch* en *cijfermatig*, waartegen nu niemand meer bezwaar maakt, al wordt soms nog op hun Duitse herkomst gewezen. GVD maakte in 1984 nog steeds bezwaar tegen *fabrieksmatisch* en *planmatig*. In 1992 vermeldt hij *planmatig*, evenals alle andere woordenboeken, zonder label maar *fabriek(s)matisch* beschouwt hij nog steeds als een germanisme. KOE daarentegen keurt het zonder meer goed en VER en KRA vermelden nog slechts de Duitse oorsprong ervan.

11. Afleiding op *-name*.

Ook hier heeft er een duidelijke evolutie plaatsgehad. In 1976 en in 1984 keurde GVD *afname*, *deelname* en *inname* nog af. In 1992 keurt hij ze goed, slechts *aanname* (waartegen de andere woordenboeken geen bezwaar maken) en *bloedafname* worden nog als germanismen beschouwd. De in de jaren '70 nog afgekeurde germanismen *opname* (in een ziekenhuis) en *stellingname* worden nu algemeen goedgekeurd.

12. Samenstellingen met *neven-*.

Samenstellingen met *neven-* beschouwde GVD al in 1976 als germanismen, als 'het in het tweede lid genoemde aanvullend is, van ondergeschikt belang is, niet de hoofdzaak is' (GVD 1992), b.v. *nevenbedoeling*, *-betrekking*, *-boog*, *-klasse*, *-krater*, *-rol*, *-veroordeling*, *-zon*. Maar *neven-* in de betekenis van 'ernaast liggend' (b.v. *nevenvertrek*) is correct. Nu lijkt me dit onderscheid tussen de 'correcte' en de germanistische betekenis niet altijd even duidelijk en GVD zelf heeft er ook duidelijk moeite mee: hij maakt immers geen bezwaar tegen *nevenbedrijf* (\neq *hoofdbedrijf*), *neveneffect* ('*bijkomend, vaak ongewenst effect*'), *nevenfunctie* ('*taak die iemand naast zijn hoofdtaak heeft*') en *nevenwerking* ('*bijkomende, vaak ongewenste werking*'). De overige woordenboeken vermelden nog andere dergelijke samenstellingen zonder verdere aantekening, b.v. *nevenactiviteit* (VER, KOE), *neveninkomsten* (KOE, KRA) en *nevenprodukt* (KRA).

13. Samenstellingen met *nieuw-*.

In 1976 keurde GVD nog *nieuwbouw*, *nieuwprijs* en *nieuwvorming* af. Sinds 1984 maakt hij geen bezwaar meer tegen *nieuwbouw* en *nieuwvorming* maar *nieuwprijs* beschouwt hij nog steeds als een germanisme. HVD vermeldt deze samenstelling zonder verdere aantekening.

14. Samenstellingen met *normaal-*.

In 1976 had GVD nominale samenstellingen met *normaal-* (*normaalprofiel*, *normaalspoor*, enz.) zonder verdere aantekening opgenomen. In 1984 beschouwde hij ze als germanismen. In 1992 keurt hij ze weer allemaal goed. Voor zover ze de 27 samenstellingen die GVD vermeldt, opgenomen hebben, maken ook de andere woordenboeken er geen bezwaar tegen.

15. Afleidingen met het prefix *om-*.

In 1976 beschouwde GVD heel wat verbale en nominale afleidingen met het prefix *om-* als germanismen, b.v. *ombouw*, *omkleden*, *omkristallisatie*, *omleggen*, *omscholen* en *omvormen*. Sinds 1984 maakt hij echter geen bezwaar meer tegen *ombouwen*, *zich omkleden*, *omscholen* en *omvormen*. In 1984 was *omkristallisatie* nog een germanisme; in 1992 vermeldt GVD nog maar de Duitse afkomst ervan. *Ombouw* (= *verbouwing*), *'omleggen* (= *doden*) en *omstellen* (= *verplaatsen*) worden nog steeds afgekeurd. VER en KRA keuren *ombouw* echter goed. KRA maakt ook geen bezwaar tegen *omleggen*.

16. Samenstellingen met *pantser-*.

Samenstellingen met *pantser-*, zoals *pantserafweergeschut*, *pantserdivisie* en *pantservuist* worden meestal afgekeurd. In 1992 is GVD hier nog strenger geworden dan in 1984 en in 1976: *pantserafweergeschut* en *pantserdivisie* worden nog steeds als germanismen beschouwd maar ook *pantservuist*, dat in 1976 en in 1984 nog zonder verdere aantekening opgenomen werd, is nu een germanisme. HVD, VER en KRA maken er echter geen bezwaar tegen, al vermelden de twee laatste wel de Duitse afkomst van het woord. VER vermeldt ook nog, als enige, het germanisme *pantsertroepen*. HVD, KOE en KRA zijn hier minder streng dan GVD en VER want HVD aanvaardt *pantservuist*, KOE maakt geen bezwaar tegen *pantserdivisie* en KRA beschouwt *pantserafweergeschut* en *pantservuist* als correct Nederlands.

17. Nominale samenstellingen met *privaat-*.

Al in 1976 beschouwde GVD *privaatbezit* als een germanisme. Hij is nog steeds niet van mening veranderd, hoewel VER, KOE en KRA

er geen bezwaar tegen maken. Wat het al in 1976 gewraakte *privaat-zaak* betreft, is GVD in 1992 minder streng geworden: hij vermeldt nog maar de Duitse afkomst van het woord.

18. Enkele andere samenstellingen van ongeleed adjectief en substantief.

Sinds 1984 vermeldt GVD nog maar de Duitse afkomst van het nog in 1976 als germanisme beschouwde *ruwstof*.

In 1976 en in 1984 keurde GVD *smalfilm* en *smalspoor* nog af; in 1992 heeft hij ze, evenals de andere woordenboeken, zonder verdere aantekening opgenomen.

Snelboot is nog steeds een germanisme maar *snelbouw* dat in 1976 en in 1984 nog afgekeurd werd beschouwt GVD nu als correct Nederlands.

Van de talrijke, vooral in reclametaal gebruikelijke samenstellingen met *speciaal-* wordt slechts *speciaalzaak* door de woordenboeken gehonoreerd. Volgens GVD is het nog steeds een germanisme, KRA vermeldt slechts de Duitse afkomst en ook HVD, VER en KOE beschouwen het als correct Nederlands.

De samenstellingen met *spectraal-*, zoals *spectraalanalyse*, *-band*, *-lijn* werden in 1976 en in 1984 nog door GVD afgekeurd. In 1992 vermeldt hij nog maar hun Duitse afkomst. Voor zover ze deze woorden vermelden, beschouwen ook de andere woordenboeken ze als correct Nederlands.

In 1976 maakte GVD bezwaar tegen bijna alle samenstellingen met *sper-*. Vanaf 1984 aanvaardt hij *spergebied*, *spertijd*, *speruur* en *spervuur* maar zegt er wel nog bij dat ze van Duitse afkomst zijn. *Sperballon* was in 1984 nog een germanisme maar wordt in 1992 goedgekeurd. De enige samenstellingen met *sper-* die nog steeds afgekeurd worden zijn *sperfort* (door VER nochtans goedgekeurd) en *sperstelling*.

In 1976 werden heel wat samenstellingen met *totaal-* (bn.) afgekeurd. Zo beschouwde GVD *totaalbeeld*, *totaalgewicht* en *totaalindruk* als een germanisme. Sinds 1984 wordt nog wel de Duitse afkomst ervan vermeld maar verder wordt er geen bezwaar meer tegen gemaakt. Opvallend is hier dat de meeste woordenboeken de zeer produktieve samenstellingen met *totaal-* slechts mondjesmaat honoreren.

In 1976 keurde GVD nog enkele afleidingen met *-vol* af, nl. *betekenisvol*, *krachtvol*, *kunstvol*, *raadselvol*, *stijlvol*, *waardevol* en *wondervol*. Vanaf 1984 beschouwt hij *waardevol* als correct, in 1992 worden *betekenisvol* en *stijlvol* aanvaard (met het label '< Hd') maar *krachtvol*, *kunstvol*, *raadselvol* en *wondervol* worden nog steeds als germanismen beschouwd. *Krachtvol* wordt echter al goedgekeurd door VER en KOE.

CONCLUSIE

Het is duidelijk dat de elfde uitgave van de 'dikke' Van Dale uit 1984 (Geerts, Heestermans en Kruyskamp) al veel minder puristisch ingesteld was dan de tiende van 1976 (Kruyskamp): ca. 15 % van de in 1976 vermelde germanismen werden goedgekeurd. In totaal worden er in de elfde druk 9 % minder germanismen gesignaleerd dan in de tiende druk. In de twaalfde uitgave van 1992 (Geerts, Heestermans) is dit 'nieuwe geluid' nog duidelijker: ca. 25 % van de in 1984 gesignaleerde germanismen worden nu als correct Nederlands beschouwd. Maar er zijn eigenaardig genoeg ook woorden en wendingen die nu afgekeurd worden, al werden ze in 1984 nog zonder verdere aantekening vermeld. In totaal staan er in de twaalfde druk ca. 17 % minder germanismen dan in de elfde. Dit wijst duidelijk op een inburgering van sommige afzonderlijke germanismen of van hele germanistische samenstellings- en afleidingsprocédés, een inburgering die allang aan de gang was — ik heb ze in vele gevallen al twintig jaar geleden gesignaleerd — en die ook in de andere verklarende woordenboeken meestal al gehonoreerd werd maar die nu ook eindelijk door de 'dikke' Van Dale aanvaard wordt.

Slechts enkele voorbeelden: *deelname* (gepaard gaande met een interessante betekenisspecialisering van *deelneming*), *landelijk* (-comité), *noodgedwongen*, *springstof*, *zekering*. Van *nieuwbouw* zegt hij 'oorspr. germ., thans het gewone woord'. Ook het 'dubbele' germanisme *kogellager* hebben ze nu eindelijk moeten aanvaarden want 'bolleger' heeft nooit een schijn van kans gehad.

Dit 'nieuwe geluid' betekent echter nog niet dat er ook al 'een nieuwe lente' is. Nog steeds beschouwt GVD — meestal als enige — allang ingeburgerde woorden en wendingen als germanismen. Ik citeer hier slechts *eenmalig* (een enkele maal plaatshebbend), *gelijkberechtigd*, *gelijkberechtiging*, *klip en klaar*, *middels*, *parlementariër*, *de tachtiger jaren* en *voltreffer*.

Dat het Nederlands taaleigen waarmee de germanismen in strijd zijn een moeilijk te definiëren begrip is — het is niet alleen een nogal rekbaar, het is ook nog een dynamisch begrip (zie de bespreking van de afleidingen en samenstellingen) — weten Geerts en Heestermans natuurlijk beter dan wie ook maar al hebben ze het hele scala van de nogal barokke Kruyskampiaanse veroordelingen met als hoogste graad van afkeuring 'verwerpelijk germanisme' vervangen door 'germanisme' tout court, het blijft toch een afkeuring van woorden en wendingen die soms allang ingeburgerd zijn, of ze nu met het Nederlands taaleigen in strijd waren (?) of zijn of niet! Of ze een Duits pendant hebben of niet!

Trouwens, evenmin als in 1976 (cf. supra) was GVD ook in 1984 soms niet zeker van zijn zaak: bij *flat* (platte drekhoop), *opspannen* (van insecten) en *zich in gissingen verliezen* stond 'germ.?''. Dat het label 'germanisme' niet altijd op taalkundige gronden gebaseerd is, bewijst het commentaar in 1984 bij *afnemen* (= afleiden, opmaken): 'wordt thans als germanisme gevoeld'; bij *beduidend*: 'attributief is beduidend in deze bet. geen stellig germ. maar het wordt thans wel als zodanig gevoeld'; bij *recht hebben*: 'thans als germanisme geïnterpreteerd en gevoeld, hoewel het dit oorspronkelijk niet was' en bij *zich op iets verstaan*: 'thans als germ. gevoeld'.

Ook de Duitse invloed is niet altijd zo duidelijk: van *bad* (= badplaats) zegt GVD in 1984: 'onder Duitse of Franse invloed'. In 1984 werd *invraagstelling* nog een Belgisch germanisme genoemd, in 1992 is het een Belgisch gallicisme geworden. Bij *kramp* (= krammetje van een ritssluiting) werd in 1984 nog vermeld dat het een germanisme of een anglicisme kon zijn. In 1992 krijgt het het label '< Hd'.

Het label 'germanisme' beantwoordt ook niet altijd aan de definitie die GVD zelf geeft: in 1984 kon men bij *koptelefoon* en *kwark* lezen 'germ., thans het alg. woord'. In 1992 worden beide dan ook gewoon als correct Nederlands beschouwd.

Het is eveneens vreemd dat GVD bepaalde woorden of bepaalde betekenissen als germanismen beschouwt, hoewel ze in het Duits in de gewraakte betekenis helemaal niet bestaan. Dit is b.v. het geval met *dat kan ik me begrijpen*, dat in het Duits (evenals mutatis mutandis in het Nederlands!) luidt: 'das kann ich mir vorstellen'.

Ook in 1992 is GVD soms nog heel inconsequent. Nu weet ik wel dat de taal niet altijd consequent is (zie de reeks: *schoonouders*, *schoon dochter*, *schoonzoon*, *schoonzus* maar *zwager* i.p.v. *schoonbroer*) maar als *bekentenisfilm* en *bekentenisliteratuur* correct zijn, hoe kan *bekentenisroman* dan een germanisme zijn?

In de bespreking van de germanistische samenstellingen en afleidingen zijn nog tientallen andere voorbeelden te vinden.

Men moet zich ten slotte de vraag stellen of een verklarend woordenboek überhaupt afkeurende labels zoals 'germanisme' zou moeten hanteren. Waarom niet gewoon de Duitse oorsprong vermelden? Dit heeft alleen maar voordelen: men vermijdt zo woorden en wendingen af te keuren die allang ingeburgerd zijn (en een ingeburgerd germanisme is geen germanisme meer maar gewoon Nederlands!) of die helemaal niet van Duitse oorsprong kunnen zijn, omdat er geen Duits pendant van bestaat. Bovendien vermijdt men dat een verklarend woordenboek gebruikt wordt als iets wat het niet is en niet mag zijn, nl. een woordenlijst van het type 'zeg niet maar zeg wel' of een normatieve grammatica.